

Els soldats americans que van salvar l'art europeu de les mans dels nazis

Ells van caçar els lladres d'art de Hitler: durant la Segona Guerra Mundial, una unitat especial nord-americana va anar al front per salvar els tresors culturals d'Europa. Aquella il·lustre tropa d'intel·lectuals va descobrir obres robades pels nazis als indrets més sorprenents. I per a aconseguir-ho va interrogar també la família Gurlitt.

El 17 de maig de 1945 els miners del poble austríac d'Altaussee van anar cavant a cops de pic i pala fins a trobar un mur de grava. Una capa de runa de 12 metres de gruix bloquejava l'accés a la mina de sal. Ningú no sabia exactament què s'hi amagava al darrere, però tots esperaven haver trobat el que buscaven. El caporal Lincoln Kirstein va ser un dels primers que es va arrossegar per entremig d'una esclatxa a la roca.

L'interior de la galeria era fosc i hi regnava un silenci inquietant. El camí era ple de runa i de pols. Hi havia un porta de seguretat de ferro, que estava rebentada, penjant de les xarneres. Fins que no van baixar a més profunditat, Kirstein no va trobar el que buscava: caixes de fusta, cobertes amb una capa de pols considerable, però intactes. A la mina de sal d'Altaussee hi havia emmagatzemat el patrimoni cultural d'Europa.

A la Nova York dels anys quaranta Lincoln Kirstein no era pas un desconegut. Era escriptor i crític, i treballava contínuament en nombrosos projectes alhora. Al desembre de 1941 va formar una companyia de ballet. Però amb l'atac a Pearl Harbor l'intel·lectual va ajornar els seus plans i es va allistar a l'exèrcit. Tanmateix, al final no va lluitar contra els alemanys amb armes.

A Europa, a aquell home de 36 anys l'esperava una missió especial. Com a membre dels anomenats "Monuments men" (Homes dels monuments), havia d'impedir la destrucció de béns culturals europeus.

Caos en el rescat del patrimoni cultural. Després que, al febrer de 1944, el monestir de Montecassino, de 1.200 anys d'antiguitat, fos arrasat pels

bombardeigs de les forces aèries aliades, els comandants occidentals van crear la divisió militar "Monuments, fine arts and archives", que tenia la missió de protegir esglésies, antigues ruïnes i monuments culturals dels estralls de les operacions militars. Una tasca meritòria, que havia de donar una dimensió moral al triomf militar. Però pel que fa a la posada en pràctica del pla, va regnar un caos absolut.

Kirstein va posar els peus en terres europees al juny de 1944. Frisava per participar en una operació militar eficaç i clarament definida. Però va trobar-se amb una situació ben diferent. Ningú no havia sentit a parlar mai de la seva unitat. No hi havia cap estructura de comandament, ni mitjans de transport, ni màquines d'escriure, ni aparells de ràdio, ni tan sols mapes, i amb prou feines paper i llapis. Només, doncs, amb iniciativa pròpia i amb l'ajuda d'alguns contactes, Kirstein va aconseguir arribar a França.

Allí va trobar-se amb el sots-tinent James J. Rorimer, expert en l'edat mitjana i conservador del Metropolitan Museum of Art, que portava a terme una missió particular contra Hitler des que havien desaparegut la Madonna de Miquel Àngel de Bruges i el Retaule de Gant. Una vegada que se li va presentar l'oportunitat d'anar a Europa com un dels "Monuments men", no s'hi va repensar.

A França, aquell historiador de l'art hi estava destacat en solitari, sense autoritat militar. Només amb una llista de monuments de valor patrimonial i una ordre del general Eisenhower a les mans, va dirigir-se al nord de França per salvar el que es pogués salvar. El lema era improvisar. Rorimer es va barallar amb oficials i va penjar a les portes d'esglésies i de museus cartells de "prohibida l'entrada". Com que ni els civils ni els soldats no feien cas dels rètols, a vegades va haver de recórrer a

Eisenhower inspecciona els tresors saquejats en una mina de sal d'Alemanya, abril de 1945.

diversos trucs. En edificis importants va clavar rètols amb cinta aïllant blanca, sabent que cap soldat no entraria en un indret marcat clarament com a terreny minat.

El robatori més gran de la història. Els alemanys havien robat aproximadament cinc milions de peces d'art a tot Europa: el robatori més gran de la història. Després de l'armistici, els "Monuments men" van centrar-se a localitzar aquestes obres i retornar-les als seus propietaris legítims. Durant la recerca de tresors culturals, la unitat especial, que va arribar a comptar amb 350 homes, va rastrejar arxius, va escorcollar domicilis d'antigues autoritats nazis i va entrevistar-se amb marxants d'art, directors de museus i altres testimonis.

L'atzar va fer que James J. Rorimer conegués la parisenca Rose Valland, la qual es convertiria en una de les informadores més destacables dels "Monuments men". Valland havia treballat durant l'ocupació nazi al museu Jeu de Paume, que havia estat magatzem dels saqueigs alemanys. Valland havia fet d'espia i havia intentat seguir la pista de les obres d'art: registrava cada peça que els nazis portaven al museu i en recollia informació sobre la localització. Els seus documents van tenir un valor incalculable per als "Monuments men", perquè així van poder trobar els amagatalls més importants, com ara el d'Altaussee.

Un magatzem d'obres d'art per al Museu del Führer. A les galeries d'Altaussee hi havia emmagatzemats 230 esbossos i aquarel·les, 6.577 pintures, 954 litografies, 173 estàtues, més de 1.200 caixes de llibres, cabassos amb objectes artesanals i tapissos, tot plegat sostret de museus i col·leccions privades d'arreu d'Europa, amb vista al Museu del Führer, que Hitler tenia previst de construir a Linz.

Si el Tercer Reich era derrocat, s'havia de fer explotar el magatzem d'Altaussee. El governador de la zona, August Eigruber, va fer col·locar per precaució càrregues extra de dinamita a la galeria. Se cenyia al pla neronià de Hitler: s'havien de destruir tots els objectes de valor que hi hagués en territori de l'imperi. L'explosió de

EL TEMPS

Jardí d'hivern de Manet, trobat a la mina de sal de Merkers també pels "Monuments Men".

la mina hauria suposat la destrucció de milers d'obres mestres conegudes arreu del món.

No se sap qui va impedir l'explosió en darrera instància, però, sigui qui sigui, ha passat a la història a través de les nombroses llegendes i narracions èpiques sorgides arran de la salvació del tresor artístic d'Altaussee. Potser va ser el director general de la mina, Emmerich Pöchmöller, que, amb una ordre falsa, va fer retirar les bombes situades a la galeria. O potser van ser els miners que hi treballaven, que es van negar a destruir, juntament amb el seu mitjà de subsistència, aquells tresors artístics.

El rescat de les obres d'art d'Altaussee va durar setmanes. Però la feina no va acabar aquí. Fins i tot després de la guerra, els soldats trobaven gairebé cada dia tresors inesperats, amagats en

soterranis, vagonets de tren, magatzems d'aliments, monestirs, o enterrats sota terra. Els "Monuments men" no van marxar d'Europa fins l'estiu de 1946. Aquí van deixar dos companys que havien perdut la vida en la missió.

En el decurs de les seves investigacions, els "Monuments men" van entrevistar-se amb la família Gurlitt, el tresor secret de la qual (més de 1.000 obres d'art) encara avui està sota sospita. Hildebrand Gurlitt, comerciant d'art de Hitler i pare de Cornelius Gurlitt, va haver de fer front a les preguntes dels "Monuments men" i va haver de revelar la procedència de 200 quadres anteriorment de propietat francesa. Gurlitt va al·legar aleshores que havia comprat totes les pintures legalment els últims anys de la guerra. Tanmateix, se li va confiscar prop de 150 "obres d'art, antiguitats i objectes de valor cultural", que no va recuperar fins el 1950. No s'ha aclarit encara si algunes d'aquestes peces formen part de la col·lecció trobada fa poc al domicili de Cornelius Gurlitt a Munic.

Yvonne Schymura

© *Der Spiegel*

Traducció d'Arnau Figueras

Per al projectat Museu del Führer s'havien robat 6.577 pintures i 173 estàtues